

Лекція 11. ЛАНДШАФТНИЙ ДИЗАЙН ЯК ЗАСІБ ГУМАНІЗАЦІЇ СЕРЕДОВИЩА ПРОЖИВАННЯ.

План лекції:

1. «Дух місця» і пошук засобів досягнення різноманітності.
2. Ландшафтний дизайн як засіб гуманізації середовища проживання.
3. Емоційна орієнтація ландшафтного дизайну.
4. Засоби досягнення індивідуальності міських відкритих просторів.
Обробка рельєфу. Рослинність як засіб композиції і фактор екологічної стійкості. Вода і водні пристрої в міському середовищі.

1. «Дух місця» і пошук засобів досягнення різноманітності.

При всій важливості екологізації ландшафтного дизайну багато спроб включення природи в міське середовище можуть виявитися невдалими, якщо не буде досягнення просторової різноманітності ландшафту сучасного міста.

Різноманітність і впізнанність відносяться до тих якостей міських просторів, забезпечення яких становить одну з цілей ландшафтного проектування. Специфічність поєднання характерних природних форм може забезпечити індивідуальність кожного фрагменту міського середовища, виступаючи як засіб подолання безликість багатьох міських просторів, в яких матеріал живої природи присутній, але не призводить до його впізнанності.

Усунення психологічного дискомфорту, що виникає у людини в процесі сприйняття міського середовища з маловиразним набором природних елементів, становить естетичний зміст ландшафтного дизайну. Протиставлення "безликого", "холодного" середовища виразному міському простору за рахунок функціонально осмисленого і композиційно оформленого включення елементів штучної природи дозволяє подолати фактор відчуженості людини від природи в місті, зняти відчуття певної ворожості міського середовища.

Втрата своєрідності міських просторів є одним з результатів зневаги проектувальників до поняття "дух місця". Включення в міське середовище все більш масштабних архітектурних комплексів неминуче призводить до стирання початкових відмінностей, зумовлених своєрідністю природи.

Територіально зростаюче місто підміняє природну основу ландшафту штучним оформленням поверхні землі з острівцями природного характеру. Чим більші за своїми розмірами простору доводиться освоювати архітекторам і містобудівникам, тим гостріше відчувається необхідність пошуку розумного компромісу між тим, що створено природою за законами гармонії, і тим, що формується людиною переважно з міркувань функціональної необхідності.

Іntenсивне освоєння в великому місті малоосвоєних територій, як правило, супроводжується перетворенням природної структури, зміною характеру ландшафту.

Одночасно з набуттям нової якості простору, що відповідає одній або декільком

містобудівним функцій, формується новий стан природного середовища. Ландшафтний дизайн може стати корисним засобом у запобіганні повної втрати природної своєрідності засвоєваної території. На відміну від переважного у вітчизняній практиці "типового благоустрою" території, що сприяє стиранню відмінностей в образі формованих відкритих просторів, ландшафтний дизайн дозволяє створити штучне природне середовище за рахунок пластичного "загострення" характеристик ландшафту і внести в кожен з фрагментів міського середовища "відчуття місця".

У дослідженнях норвезького архітектора, теоретика і історика архітектури Крістіана Норберг-Шульца (Norberg-Schulz), найбільш повно розкрито філософський аспект впливу на людину його оточення. Звертаючись до поняття "дух місця", автор розкриває процес переживання людиною значення свого оточення через орієнтацію в ньому і ототожнення з ним. На його думку, людина живе, коли може встановити зв'язок зі своїм оточенням, усвідомити його межі і відчутти прихильність до конкретного місця.

Ландшафтний дизайн безпосередньо пов'язаний з формуванням просторової структури місця, необхідної людині для орієнтації. Створення стійких ознак місця, що виділяються їм з безлічі інших особливостей навколишнього простору, полегшує адаптацію людини в штучному середовищі і стає для нього одним з факторів психологічної комфортності.

Людина сприймає своє оточення як індивідуальне, значною мірою завдяки "несхожості" природних і штучних компонентів середовища.

Вплив на емоційний стан людей набуває особливого змісту в ландшафтному дизайні тих міських просторів, де результати радикальної містобудівної діяльності "стерли" зорові ознаки місця. Повернення "духу місця" може наповнити багато фрагментів міського середовища повноцінним життям, допомогти вийти за межі стандартного набору просторів для праці, побуту і відпочинку.

2. Ландшафтний дизайн як засіб гуманізації середовища проживання.

Розгляд ландшафтного дизайну в якості засобу запобігання подальшої деградації міського середовища пов'язується, в першу чергу, з подоланням таких недоліків, як функціональна невпорядкованість і естетична невиразність шляхом раціонального використання можливостей природних компонентів.

Після того, як на початку 60-х років в розвинутих країнах світу відбулися радикальні зміни в уявленнях про сутність і функції архітектури, процес проектування міста придбав середовищну спрямованість, замінивши поняття "об'єкт" на поняття "середовище". По суті цей перехід означав поширення вимог, що пред'являлися раніше до функціональних, естетичних і екологічних характеристик окремих будівель, на характеристики оточуючих їх просторів. Ефективність використання міських просторів знайшла новий сенс, все більше орієнтуючись на реальні потреби людини і їх динамічні зміни.

Середовищний підхід визначив зростання ролі ландшафтного дизайну в створенні інтегрованого міського простору для різних видів діяльності населення. Відмова від функціоналістського трактування міста з неминучою для нього ізольованістю і роз'єднаністю окремих компонентів середовища означає перехід до трактування цілісного міського простору з радикальною переоцінкою його впливу на тих, хто в ньому перебуває. У понятті "середовище" поступово синтезувалися процеси середовищної діяльності, поведінки і розуміння, що розкривають специфіку як взаємодії людей з оточенням, так і мотивацію їх намірів щодо його перетворення.

Аналізуючи якості фрагментів міського середовища, призначених для здійснення певних функцій, стає очевидно, що невпорядкованість кордонів між пішохідними і транспортними просторами, недостатня структурна розробка пішохідних зв'язків, відсутність досить широкого вибору місць спілкування і обслуговування, дефіцит обладнаних просторів для ігор дітей і підлітків значно ускладнюють людині взаємодію з такою життєвим середовищем.

Хаотичне використання території при зміщенні багатьох функцій стає причиною порушення екологічної стійкості середовища. Проявами подібних порушень є незворотні зміни ґрунтів і рослинності під впливом нерегульованих переміщень пішоходів, прискорена деградація дерев і чагарників внаслідок поширення вихлопних газів автомобілів на переважній частині міських територій та ущільнення ґрунтів над кореневою системою дерев в місцях стихійного паркінгу. Неорганізований стік дощової води з поверхні транзитних пішохідних шляхів не тільки ускладнює їх експлуатацію в дощовий період року, але і ускладнює можливість використання опадів на прилеглих ділянках внутрішньоквартальних територій. Застосування засобів ландшафтного дизайну набуває в даній ситуації особливого значення, дозволяючи не тільки вирішити проблеми "відкритих" ґрунтів, оптимізації використання дощової води і регенерації середовища шляхом збільшення озелених поверхонь, але і забезпечуючи необхідні якості середовища для процесу життєдіяльності людини.

Стійкість середовища, таким чином, визначається ступенем ефективності використання всіх компонентів міських відкритих просторів (включаючи елементи природи) для здійснення необхідних функцій і самопідтримки природних складових міського середовища. Розуміння неминучості певних якісних змін окремих фрагментів середовища під впливом зростаючих суспільних потреб призводить до висновку про необхідність забезпечення гнучкості структури міських просторів з поступовою трансформацією тих елементів, які мають більш короткі терміни морального і фізичного зносу. В цьому відношенні оформлення природних компонентів середовища може мати певну мінливість, реагуючи на оновлення прийомів ландшафтного дизайну. У той же час, обриси, розміри і місце розташування природних елементів з метою збереження стійкості середовища повинні знижувати можливість вандалізму і неконтрольованого впливу людини.

Аналізуючи характерні особливості поведінки жителів міста, які відносять дослідженнями до "психологічних наслідків" урбанізації (надмірне підвищення числа і інтенсивності контактів, безособовий характер спілкування, втрата традиційних зв'язків між людьми), можна відзначити необхідність мініатюризації просторів як спосіб до повернення "контактності" середовища, розширення можливості для спілкування.

Відповідаючи на психологічні потреби людини в створенні близької йому за масштабом середовища, використання ландшафтного дизайну покликане вплинути на оптимальну структуризацію міських просторів з урахуванням стійких проявів у поведінці людей.

Серед напрямків вдосконалення якостей міського середовища за допомогою ландшафтного дизайну доцільно відзначити наступні:

- поділ просторів з контрастними функціями (транспортні та пішохідні простори, майданчики господарського призначення, транзитні пішохідні шляхи та ін.);
- розмежування просторів з різним характером перебування людини (відпочинок і рух, обслуговування і рух і ін.);
- позначення меж просторів з певною функцією (паркінг, відпочинок,

обслуговування та ін.);

- фіксування місць рекреації в транзитному просторі;
- заповнення функціональних пауз в транзитному міському просторі.

Ефективність використання ландшафтного дизайну в кожному із запропонованих напрямків визначається зміною ступеня комфортності перебування людей в конкретному фрагменті міського середовища. Вона повинна аналізуватися з урахуванням експлуатації території, включаючи її прибирання, очищення, догляд за рослинністю.

Закладена в ідеї "partiципації" (англ. Participation - участь, співучасть) зростаюча роль населення в прийнятті рішень щодо зміни міського середовища забезпечила процес децентралізації управління розвитком відкритих просторів, перетворивши людину з об'єкта проектування в суб'єкт, що володіє конкретними обґрунтованими вимогами до середовища свого проживання.

3. Емоційна орієнтація ландшафтно́ї дизайну.

Можливість ототожнення себе з конкретним місцем, позначена К. Норберг-Шульцем як головна умова для повернення зв'язку людини з оточенням, набуває осмислений характер за рахунок подолання однаковості фрагментів міського середовища, створення просторової структури місця за допомогою ландшафтного дизайну.

Кожне з місць, структурованих за допомогою перетворених природних компонентів (характерних ліній рельєфу, композицій рослинності, водних пристроїв), знаходить естетичну значимість для людини, забезпечуючи його необхідними ознаками орієнтації в міському просторі і складає певну матеріальну основу для закріплення в пам'яті зорових вражень.

Роль категорії місця в розкритті самовідчуття людей і описі певного типу їхньої поведінки в конкретній частині міського середовища представляється найбільш важливою при виборі засобів якісного перетворення найближчого оточення людини в місті.

Найбільш ефективно закріплення відчуття місця за допомогою характерних компонентів природи відбувається в тому випадку, коли їх розміщення і взаємозв'язок відповідають певним сюжетам, тобто "пропонують" одну зі схем середовищної поведінки. Тому поряд з естетичним впливом в кожному об'єкті ландшафтного дизайну обов'язково присутній аспект регулювання поведінки людини, мотивації його пересування, спостереження або дії.

Спрямованість засобів ландшафтного дизайну до жителів міста полягає в тому, що в художньому оформленні кожного фрагмента середовища може бути закладений характерний природний акцент, який виділяє даний фрагмент із серії інших саме за рахунок впливу на психоемоційний стан пішохода.

Відповідаючи одночасно завданням екологічної реконструкції та естетичного поновлення міських відкритих просторів, збільшення в них частки природних компонентів по суті означає накладення на існуючу тканину міста додаткового культурного шару з переважанням естетично перетвореної природи.

Сенс створення такого шару полягає в зміні естетичних, функціональних і екологічних якостей міського середовища, що відповідають динамічним суспільним потребам. Особливість появи в процесі історичного розвитку міста нових шарів, позначена А.Грумбахом стосовно до архітектури як "мистецтво втрат" і "мистецтво нашарувань", набуває в міру збільшення можливостей ландшафтного дизайну в зміні їх естетики особливої актуальності.

Реалізуючи здатність середовища вбирати наступні нашарування, додаткові природні компоненти в міських відкритих просторах перетворюються в один з важливих засобів їх структурного та художньо-образного перетворення.

Виявлення більш чітких вертикальних і горизонтальних членувань, так само як надання ясної геометрії формам природи, може сприяти формуванню найбільш виразного образу місця. Змінюючи розміри і контури рослинності, геометрію і перепад відміток рельєфу, за допомогою ландшафтного дизайну можна впливати на просторову структуру місця і, відповідно, на характер сприйняття людиною свого оточення.

Метою таких перетворень є досягнення нових якостей міських відкритих просторів, здатних викликати позитивні емоційні реакції людини. По суті мова йде про пошук більш виразної мови природного формоутворення за допомогою ландшафтного дизайну. Поняття мови стає ключовим в оновленні естетики міського середовища на основі включення природних компонентів в зміненому, формалізованому трактуванні.

4. Засоби досягнення індивідуальності міських відкритих просторів. Обробка рельєфу. Рослинність як засіб композиції і фактор екологічної стійкості. Вода і водні пристрої в міському середовищі.

Підвищена увага до ландшафтно-організації відкритих просторів міста стало проявом гуманізації міського середовища і важливою складовою в досягненні її стабільності і екологічної стійкості. Подальше вдосконалення якостей середовища за допомогою ландшафтного дизайну передбачає перегляд традиційного ставлення до всіх її компонентів - поверхні землі, рослинності і водних пристроїв.

Відчуваючи постійний вплив людини, поверхня землі в місті, з одного боку, забезпечує реалізацію певної функції (транзитний рух або статичне перебування пішоходів, різні види дозвільної діяльності), з іншого боку, піддається процесу деградації з неминучою втратою необхідних естетичних і функціональних якостей. Стан поверхні стає важливою складовою екологічної стійкості середовища, так як за допомогою її озеленених фрагментів у вигляді газонів здійснюється відновлення кисню, а за рахунок раціонального поєднання твердих покриттів і "м'яких" природних включень досягається утримання атмосферних опадів, в результаті чого дощова вода сприяє збільшенню біомаси в міських відкритих просторах.

Стає очевидним, що поспішні рішення при впорядкуванні території, з'ясовні міркуваннями короткострокової економії і відносною легкістю практичної реалізації в оформленні поверхні, позбавляють можливості в повній мірі використовувати потенціал природи для самопідтримки середовища. Для організації пішохідного руху і реалізації більшості функцій відкритих просторів потрібно помітно менше площ з твердим покриттям, ніж це часто буває в сучасному місті. Як показує світова практика, однією з умов збереження екологічної комфортності на забудованих територіях є наявність не менше 10% площі в вигляді озелених поверхонь.

Виділення в структурі відкритого простору смислових напрямків, що виконують роль "русел" пішохідних комунікацій, передбачає необхідність створення широких смуг руху з твердим покриттям. У той же час, аналіз основних переміщень пішоходів до точок переважного тяжіння дозволяє виявити на поверхні вулиці або площі ділянки з мінімальною інтенсивністю руху і острівці "затишшя", які потенційно придатні для збільшення природних складових середовища. Виявлення напрямків основних комунікацій, межі поверхонь з твердим покриттям і рослинним заповненням, набуває особливого композиційного сенсу і вимагає дизайнерського рішення. Вибір вільної геометрії їх обрисів дозволяє внести в образ відкритого простору

характерний графічний малюнок, що сприяє розпізнаваності місця.

У міру зростання інтенсивності антропогенного впливу на природні компоненти середовища, питання вдосконалення пластичних характеристик міських просторів за допомогою рослинності все більш зв'язуються з необхідністю її ефективного використання в цілях підвищення екологічної стійкості середовища.

Завданням ландшафтного дизайну стає пошук відповідних прийомів розміщення рослинності, в яких композиційні якості підкріплюються не менш важливими екологічними міркуваннями, тобто мають певний сенс з точки зору раціонального використання можливостей природних матеріалів до самопідтримки і оздоровлення навколишнього середовища.

Різноманітність деревної рослинності доцільно підкріплювати застосуванням різних прийомів її розміщення в міських транзитних просторах. Причому, крім вже традиційних прийомів рядової посадки дерев вздовж основного напрямку руху, сучасний ландшафтний дизайн включає створення композицій з вільним розташуванням рослинного матеріалу, в тому числі з організацією віялових рядів дерев або посадкою їх по контурах геометричних фігур. Подібне розміщення рослинності в пішохідному просторі дозволяє не тільки впливати на такі його якості, як уривчастість, масштабність, геометричність, але і створювати певні фокусні точки, що сприяють індивідуалізації фрагментів міського середовища.

Рядові посадки рослинності, які володіють геометричністю ліній, дозволяють не тільки розділити відкритий простір на ділянки різного призначення або підкреслити його протяжний характер, а й дають можливість використовувати інтервали між окремими деревами для організації місць відпочинку. Щоб уникнути монотонності подібних посадок уздовж пішохідних просторів доцільно застосування сучасних композиційних прийомів з використанням наростаючого інтервалу між деревами або зі створенням смислових пауз, що дозволяють виділити в найближчому оточенні певні архітектурні або природні доміанти. При цьому пауза в рядовій посадці знаходить не меншу композиційну роль, ніж сам ряд дерев.

Міркуваннями забезпечення стійкості рослинності в міському середовищі визначається застосування груп дерев у вигляді модулів зі змінним або однаковим кроком. Цей прийом розміщення рослинного матеріалу представляє також особливий інтерес з точки зору створення виразного силуету природних компонентів в міських відкритих просторах.

Використання сучасної технології вечірнього підсвічування дерев, включаючи розміщення вбудованих в поверхню землі світильників, сприяє збереженню пластичної виразності і колористичної різноманітності рослинності в темний час доби.

Сучасний ландшафтний дизайн важко уявити без використання води і водних пристроїв в якості одного з найбільш виразних засобів, що відрізняються різноманітним декоративним проявом. При цьому мова йде не про повторення традиційних форм вуличних фонтанів або басейнів на площах, а про дизайнерське трактування водних пристроїв з урахуванням динамічності поновлення естетичних ідеалів і радикальної зміни технологічних можливостей.

Саме за рахунок використання води як своєрідного пластичного матеріалу, що володіє властивістю плинності, часто вдається створити найбільш яскраве враження від того чи іншого фрагменту міста. Багатий діапазон можливостей води в якості засобу ландшафтного дизайну пов'язаний з відмінністю її зорового і звукового сприйняття в статичному або динамічному стані. Конфігурація водного дзеркала, так само як різноманітність теми каскаду або пластичний малюнок фонтана, дозволяють створити або характерну геометричну композицію ландшафту, або

внести ефект руху в міській відкритий простір.

Не менш важливим з точки зору забезпечення екологічної стійкості середовища є можливість за допомогою водойм регулювати окремі кліматичні характеристики середовища, зокрема, підтримувати вологість повітря і створювати сприятливі умови для розвитку рослинності в їх оточенні. Збільшення розмірів водного дзеркала дозволяє також залучати до процесу рециркуляції води атмосферні опади, обмежуючи їх скидання в каналізацію.

Володіючи складною інженерною конструкцією, водні пристрої пов'язані з певним подорожчанням ландшафтних композицій. У зв'язку з цим принцип функціональної і композиційної виправданості їх розміщення в міському середовищі передбачає ретельний вибір місця, облік масштабу і диференціацію ступеня складності кожного об'єкта.

Безумовним пріоритетом з міркувань естетики і функції мають пішохідні простори, особливо ділянки вулиць і площ у найбільш значущих суспільних будівель, що добре оглядаються, що перетинаються жвавими потоками людей.

Принцип адекватності сприйняття водного пристрою в безводному стані дозволяє зберігати його позитивний естетичний вплив протягом тривалого часу року, коли відсутність води компенсується або скульптурністю форм поверхні, або введенням певних колірних або світлових ефектів.

Вода в статичному стані, утворюючи дзеркальну поверхню, по суті, подвоює візуальне сприйняття об'єктів природи та архітектури, розміщених навколо водойми. У той же час, в силу своєї прозорості, вода дозволяє сприймати графічний малюнок довкілля.

Рухома вода у вигляді фонтанів і каскадів завжди відносилася до числа важливих елементів композиційного доповнення горизонтальної основи міського простору. Їх розміщення в значній мірі обумовлено міркуваннями закріплення вісей композиції на пішохідних вулицях і площах, посилення естетичної виразності і створення додаткових акцентів у міському середовищі. Незмінно складаючи динамічний компонент ландшафту, фонтани і каскади, як і багато інших елементів ландшафтного дизайну, схильні до постійного оновлення. У міру вдосконалення міських відкритих просторів стає вочевидь, що, крім відмови від жорсткої регламентації і багаторазового тиражування застарілих форм фонтанів у вигляді чаш або статичних скульптур, які себе давно зжили, необхідно справді розкріпачене формоутворення силуету водоспадів з використанням сучасних динамічних ліній і нових технологій обробки матеріалів.

Вода, яка включена в композицію фонтану, повертає нас можливістю бачити і чути її рух. Від того, як оформлено цей рух, багато в чому залежить ступінь емоційного впливу водного пристрою. Не випадково, що саме з фонтанами пов'язані найбільш стійкі уявлення про характерні, ключові символи ландшафту окремих фрагментів міського середовища. Дизайн водних пристроїв дозволяє перетворити воду в частину просторової композиції, в якій система її подачі, розподілу і збору не повторює один раз знайдених рішень. Блискучими прикладами такого підходу стали в минулому численні фонтани і каскади періоду італійського Відродження, побудовані на постійному пошуку нових прийомів використання води.

Розміщення водних струменів в системі динамічних віялових елементів, що формують активний силует фонтанів, відноситься до одного з сучасних прийомів їх композиції. Поєднання дзеркальних поверхонь з металу або матового скла, по яких стікає вода з утворенням безлічі відблисків, і суворой геометрії ліній водних струменів становить основний засіб емоційного впливу подібного фонтану. Можна відзначити певні композиційні переваги фонтану з використанням віялових

елементів з ударостійкого скла, що полягають в можливості створення візуально легшою, ажурної конструкції і в збереженні її основних декоративних якостей в безводному стані.

Поява сучасних рішень фонтанів в значній мірі пов'язана з поширенням динамічної водної скульптури, тобто на використанні водних струменів різної спрямованості зі зміною висоти їх підйому.

Вечірнє підсвічування фонтану дозволяє зберегти "живий" силует водних струменів в якості декоративного ефекту великої композиційної значущості.

Запитання для самоперевірки:

1. Чому Крістіан Норберг-Шульц звертається до поняття "дух місця"?
2. Які можливості ландшафтного дизайну в гуманізації середовища проживання?
3. Які основні напрямки вдосконалення якостей міського середовища за допомогою ландшафтного дизайну?
4. Які основні шляхи досягнення індивідуальності міських відкритих просторів?